

ti: betűhű és részletes címléírás; kötésre vonatkozó adatok; az előfordulási helyek sorrendjében a kötetben található bejegyzések. Kár, hogy ezekről az elvekről és a régi könyvekkel foglalkozók számára egyértelmű rövidítések feloldásáról nem kap eligazítást az olvasó. Miként azt is sajnáljuk, hogy a bejegyzések korát sem tünteti fel mindig a leírás (pl. 6, 19, 31. tétel). Tisztában vagyunk azzal, hogy sokszor ez a legnehezebb feladat, de akkor is jó lett volna mint meghatározhatatlanul regisztrálni a meghatározhatatlan korú bejegyzéseket! A kötet végén három mutató található: nyomda- és nyomdászmutató, a címekben előforduló nevek mutatója és a bejegyzésekben található nevek mutatója. Feltűnő, milyen sok a csonka, sérült és címlap nélküli nyomtatvány e gyűjteményben is.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

Szabó Ferenc: A békési Drechsel nyomda történetének vázlata 1895–1920. – Petőcz Károly: Drechsel Géza nyomdájának mintakönyve. Békéscsaba–Gyoma, 1989. 64 p. + 216 ábra

Ballagi Aladár nevezetes nyomdászattörténete szerint 1877 végén 248 tipográfia működött az akkori határokon belül (51 Budapesten, 198 vidéken). A húszezer lakosnál többet számláló települések közül csak Békés, Cegléd és Nagykőrös nem rendelkezett nyomdával. A következő évtizedben azonban Békésen egymás után több is létesült, közöttük a Drechsel-nyomda.

Az osztrák származású bárófamilia útja akár modellnek is felfogható hazai viszonylatban. A kezdetben hatalmas birtokkal rendelkező család vagyona lassan szétaprózódott, sőt a harmadik-negyedik nemzedék könnyelmű tagjai kezén jó részt elűszott. A 19. század második felében már megyei tisztségviselők (csendbiztos, rendőrkapitány), de tekintélyük révén így is a mezőváros dzsentri rétegéhez tartoztak, és a rokoni-baráti szálak segítségével megszerzett állások biztosították a megélhetést és a felszínen maradtak.

A békési Drechsel-nyomda tulajdonosának életútja a hasonló méretű vagy kisebb műhelyek gazdáinak pályájához képest elsősorban azért egyedi, mert az alapító, báró Drechsel Géza sohasem szerzett nyomdász képzettségét, sohasem dolgozott nyomdában. Idővel nyilván elsajátította mindazt, ami a megrendelőkkel való tárgyaláshoz, az újságyszerkesztéshez nélkülözhetetlen ismeretnek számított. A mindössze két kéziszedővel, egy tanulóval és két nyomdagéppel dolgozó üzem gazdasági ügyeit bizonyára maga a tulajdonos intézte.

Nincs adatunk arra, hogy a szükséges tőkét honnan szerezte, mint ahogy arról sincs, milyen cégektől vásárolta a gépeket, a betűkészleteket, a berendezést. A nyomda iratanyaga ugyanis nem maradt fenn, így csak közvetett úton nyerhetünk adatokat a nyomda történetére vonatkozóan: a megye, illetve az ország többi nyomdájával foglalkozó szakmai vagy nyomdai kiadványokból, közigazgatási és ipartestületi iratokból, nem utolsósorban pedig a békési nyomda ma rendelkezésünkre álló munkáiból, főként a rendszeresen előállított naplárakból, iskolai értesítőkből, napilapokból. Folyamatos üzemtörténet megírására nem vállalkozhatott a szerző, akit különben elsősorban évtizedes levéltárosi foglalkozása tett csak képessé a hézagok összeállítására. Alapjában véve a kérészeletű kis nyomdák működését túlnyomó részben csak így közelítheti meg az utókor.

Az 1895 nyara körüli üzemindulást a Drechsel-nyomda első nevezetesebb kiadványa bizonyítja minden kétséget kizáróan. A nevezetes békési zendülés verses krónikája mindössze nyolc oldalnyi terjedelmű. Az ismeretlen, nyilván helyi rímfaragó dőcögő verssorai azonban jó szolgálatot tettek nyomdatörténetünknek.

A hirdetésekben befolyó összegek számottevőek voltak. Az évkönyvek, ipartestületi jegyzőkönyvek (Drechsel Géza volt hosszú időn át az ipartestület elnöke!), helyi levelezőlapok, gyászjelentések, báli meghívók, közigazgatási és pénzügyi nyomtatványok, iskolai könyvek és füzetek állandó jövedelmet biztosítottak ugyan, de folyamatos munkát csak a hírlapok jelentettek. A példányszámról mindössze annyit tudunk, hogy 1911-ben a *Békési Lapok* egy-egy alkalommal 260 példányban kerültek ki a sajtó alól, a *Békési Hírlap* 1914 márciusi példányszáma 500 volt. A fellendülés bizonyítéka, hogy a tulajdonos 1912/13 körül az addigi gőzerővel működtetett üzemet „motorerőre” alakította át, amit benzin hajtott. Talán ez a befektetés rendítette meg a nyomda anyagi helyzetét, de a csődhöz a világháború is hozzájárult. Az egyre nehezebbé váló megélhetés miatt a lakosság lemondta az újságokat, s ezáltal a nyomda folyamatos üzemeltetése lehetetlenné vált. A békési főszolgabíró iktatókönyve szerint 1920 februárjában hivatalosan is bejelentették a megszűnést.

Különös szint jelent *A Betű és körzet minták Br. Drechsel Géza könyvnyomdájában, Békésen* címet viselő, megjelenési idő nélküli mintakönyv, melyet Petőcz Károly dolgozott fel.

A századforduló vidéki nyomdáinak változatos igényeket kellett kielégíteni. A betűválaszték, az ornamentika-, a vignetta- és a jelkészlet éppen

ezért még a legszerényebben felszerelt tipográfia-ában is nagy volt. A nyomtatás az ún. gyorsajtókon, valamint a kezdetben láb-, később elektromos meghajtású téglenyomógépeken történt. A kikészítés (kötés) teljes manufaktúra jellegű volt. Ez tükröződik a 35 lapos mintakönyvben is.

Az első tíz oldalon kapott helyet a nyomda betűkészlete. Egy-egy fokozatot három sorban helyezt el a szerkesztő: az elsőben a betű nevét és fokozatát, alatta egy-egy sorban a verzális és kurrens alfabetumot, valamint a számsort. A nagyobb grádusok teljes ábcéje nem fért el a mintegy 24 ceciró széles sorokban, így azok csak néhány betűvel szerepelnek. Egy oldalt foglalnak el a vonalak (lineák), további kettőre gyűjtötték össze a nyomda szétszedhető és összerakható díszkészletét (körzetek). Három oldalon kaptak helyet azok a betűöntődékből származó figurák, melyeket többnyire az újságok hirdetéseikhez használtak. Tizennégy (!) teljes oldalon sorakoznak a fejlécek, a záródíszek, vignetták, sarokdíszek és emblémák. Végül egy oldalra kerültek a vallásos jellegű jelvények, melyeket gyászjelentésekhez alkalmaztak.

Korántsem következetes azonban szakmailag a szerkesztés, mert műfaji keveredések fordulnak elő a kis füzetben. Mégis van benne elgondolás, és rendszerezésre való törekvés látszik a mintakönyvben. Növeli értékét, hogy kis nyomdák igen ritkán csináltak hasonlót.

A Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetekének első száma 1982-ben jelent meg, s a mostani a 13. a sorozatban. Példátlan teljesítmény. Bizonyára a méltán híres Kner-nyomda biztosítja az anyagi hátteret. Szeretnénk remélni, hogy a megnehezedett viszonyok között is vállalják a megjelentetést, hiszen ez egyetlen nyomdatörténeti sorozatunk.

KÓHEGYI MIHÁLY

Kolozsvári emlékirók 1603–1720. Bev. BÁLINT József. Sajtó alá rendezte PATAKI József. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1990. 418 p.

Ceausescu bukását követően a Kriterion Kiadó első erdélyi történeti témájú forráskiadványa ígéretes gyorsasággal látott napvilágot. Wesselényi István naplói (*Sanyarú világ*. Sajtó alá rendezte Magyarai András – Demény Lajos. 1–2. Bukarest, 1983–1985.) óta nem jelent meg hasonló publikáció Romániában. Egy művészettörténeti kismonográfia ugyan kiadásra került 1989-ben. Murádin Jenő tartalmas szép kis könyve az európai híró Gruzda Jánosról (1881–1953) *A tél festője* címmel. (75 l. szöveg, 18 l. jegyzet és a művek jegyzéke, 13 l. román nyelvű összefoglalás, 64 műmelléklet,

köztük 16 színes kép.) A könyvet lapozgatgató örömet azonban erősen elrontják Ceausescu uralkodása utolsó esztendejének sajnálatos módon valósággá vált disszonanciái. Kissé furcsa ugyanis, hogy ez a háromszéki székely családból származó lelkeskedő *Téiuşon* született 1881-ben, 1900 nyarán az *aiudi* kollégiumban érettségizett, utána teológiai tanulmányokat a *chui* Református Teológián végzett, 1911-től *Vinţu de Joson*, majd rövidesen *Téiuşon* segédlelkészkedett. 1914-től tíz évig *Beţán*, 1924-től haláláig *Zlátán* volt református pap. (A kötetben nincs magyar–román helynévmutató!)

Szerencsére a jelen kiadványban a 17. századi helyneveket akkori nevükön nevezték; és nem kellett hitelt rontó kihagyásokat végezni, amilyenekre már a Wesselényi-napló sajtó alá rendezői is kényszerültek, amikor pl. a román népre „sértő” passzusokat ki kellett hagyniok, vagy mellőzniök „a román nép elnevezésének régi formáját”, aminek eredménye lett azután, hogy pl. 1704-ben román zlotokkal, tehát román valutában fizették a havaseli szolgák bérét.

A kiadvány dupla örömet jelent számunkra. Magyar dokumentumokat olvashatunk Kolozsvár, Erdély múltjáról. És ha a kiadvány kevés eddig ismeretlen anyagot nyújt is – (Kolozsvár Törvénykezési jegyzőkönyveinek tanúvallomásaiból az 1606–1608-as évekből (93–124. l.); az ifj. Heltai György szerkesztette Közgyűlési jegyzőkönyvekből az 1611–1617-es évekből (125–135. l.), két fontos történeti forrást: Bricciak György naplófeljegyzéseit (223–256. l.) és Szakál Ferenc történeti feljegyzéseit (271–298. l.) –, azt az eddigi kevésbé hiteles másolatokból való publikációkkal szemben az eredeti kéziratokból közli. A közölt szövegek fele része tehát ismeretlen, illetőleg az eddigieknél megbízhatóbb kiadás.

Ez a tény már magában is igazolja a vállalkozás helyességét. Nagy érdeme a kiadványnak, hogy értékes bevezető tanulmányok szolgálják a kiadott források jobb megértését, mint a város története („Kolozsvár a XVI–XVII. század sodrában”), a város képének megrajzolása („A XVII. századi városkép kialakulása”), művelődési életének áttekintése („Művelődési viszonyok a XV–XVII. századi Kolozsváron”). Bálint József ezenfelül hozzáértően helyezi el a közölt forrásokat az erdélyi emlékirás fejlődésében, rámutatva azok történeti, helyenként irodalmi értékeire.

Elismerés illeti Pataki József válogatását, sajtó alá rendezését is. A közölt írások Kolozsvár megpróbáltatásokkal teljes, a város romlását okozó eseményeiről tájékoztatnak. Nem a „kincses városról”, a Bethlen Gábor fejedelemsége alatti fel-